

Symposium Van Gogh & Japan

Samenvatting en inzichten (juni 2018)

In het kader van de tentoonstelling *Van Gogh & Japan* organiseerde het Van Gogh Museum een symposium waar verscheidene deskundigen hun onderzoek presenteerden en ideeën uitwisselden. Het werd een inspirerende bijeenkomst van kenners op het gebied van de 19de-eeuwse westerse kunst en specialisten op het terrein van de Japanse kunst.

Van Goghs bewondering voor Japanse prentkunst

Het ochtendprogramma was gewijd aan het primitivisme en werd ingeleid door Louis van Tilborgh, senior onderzoeker bij het Van Gogh Museum en hoogleraar kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Hij ging nader in op Van Goghs opmerking in een van zijn brieven dat al zijn werk in zekere zin is gebaseerd op Japanse kunst, wat een probleem opwerpt omdat veel van zijn werken sterker beïnvloed lijken door kunstenaars als Monticelli en Ruisdael. Van Gogh zocht naar een platte, decoratieve stijl van schilderen die toch natuurgetrouw bleef en vond het antwoord in de Japanse houtsneden, die hij enorm bewonderde. Van Tilborgh concludeerde dat Van Gogh weliswaar koos voor een levendiger penseelvoering, maar zich hield aan de leidende normen en vormprincipes van Japanse prenten en dat dit verklaart waarom Van Gogh zelf vond dat al zijn werk gebaseerd was op Japanse kunst.

Was Van Gogh geïnspireerd door Gauguins keramiek?

Ophélie Ferlier-Bouat, conservator beeldhouwkunst bij het Musée d'Orsay in Parijs, legde in haar lezing over Gauguins keramische werk en Japan een heel nieuw terrein open om Van Goghs schilderijen nader te bestuderen. Ze overwoog de mogelijkheid dat het keramische werk van Gauguin van invloed is geweest op Van Goghs werk, in het bijzonder op zijn uitzonderlijke, pasteuze schildertoets. Ferlier-Bouat lichtte verschillende aspecten toe van het aardewerk die mogelijk Van Goghs aandacht hebben getrokken: het ruwe oppervlak, de variaties daarbinnen en de soms onregelmatige inkervingen. Dit opende vele nieuwe perspectieven, zeker wat betreft de materialiteit van de werken en de wisselwerking tussen uiteenlopende media en technieken.

De esthetiek van het platte vlak

Jeroen Stumpel, emeritus hoogleraar kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Utrecht, liet ons opnieuw kijken naar en nadenken over wat een schilderij of *tableau* feitelijk is en wat de consequenties zijn van het gebruik van dit medium. Aan het begin van de 19de eeuw krijgt men oog voor de esthetiek van het platte vlak, maar ze wordt pas echt prominent in de tijd van Van Gogh. Het *tableau* lijkt de essentie te vormen van de passie voor een 'plat' effect. Voor decoratieve kunst gelden andere regels dan in de schilderkunst. Hierbij moeten de kleuren één voor één worden aangebracht en strikt volgens

de kleurwetten met elkaar harmoniëren. In een olieverfschilderij wordt echter gebruik gemaakt van *chiaroscuro* en worden de verschillende kleuren gemengd voor een geleidelijk kleurverloop. Toen de decoratieve esthetiek werd toegepast op het *tableau* leidde dit tot nieuwe stijlen.

Ornament en arabesk

Frances Connelly, hoogleraar kunstgeschiedenis aan de University of Missouri-Kansas City, sprak over het ornament en de arabesk, beide afgeleid van primitieve stijlen waarvoor het menselijk lichaam de inspiratiebron vormt. Een ornament versterkt het achterliggende idee of de betekenis van het werk. De arabesk kent een lange traditie in de westerse kunst en verwijst naar een vloeiende, organische lijn die vaak wordt geassocieerd met vrouwelijke vormen en poëtische gedachten.

Waarom verzamelde Van Gogh Japanse prenten?

Het middagprogramma over Japanse kunst en japonisme startte met Chris Uhlenbeck, prentenexpert en hoofdconservator van Nihon no Hanga in Amsterdam. Hij ging gedetailleerd in op Van Goghs Japanse prentencollectie en met name op de vragen daarover die nu zijn beantwoord, of nog openstaan. Zo is en blijft het een raadsel hoe Van Gogh precies tot zijn keuze kwam van de 660 Japanse kleurhoutsnedes die hij aanschafte bij kunsthandelaar Siegfried Bing. Hij had een duidelijke voorkeur voor bepaalde onderwerpen, zoals bomen, waarvan ruim 200 prenten zijn opgenomen in de collectie, maar het blijft de vraag of zijn verzameling het resultaat is van een zorgvuldig overdacht selectieproces. Een ander probleem is het grote aantal onvolledige triptieken en diptieken in de verzameling, omdat niet duidelijk is of Van Gogh op de hoogte was van deze samenstelling. Uhlenbeck opperde om onderzoek te gaan doen naar de typologie van de punaisegaatjes omdat daarmee kan worden vastgesteld welke prenten Van Gogh in welke periode ophing.

De prentencollectie van Paul Signac en andere neo-impressionisten

Marina Ferretti, directeur tentoonstellingen en onderzoek bij het Musée des Impressionismes in Giverny, gaf een lezing over het japonisme en de prentencollectie van Paul Signac en andere neo-impressionisten. De impressionisten en neo-impressionisten werden sterk beïnvloed door de Japanse prentkunst en waren prominente verzamelaars van Japanse prenten. Theo van Rysselberghe bezat een Japanse prentencollectie, maakte een grondige analyse van de prenten en raakte er diep door beïnvloed. Het is niet zeker of Georges Seurat prenten verzamelde, maar op schilderijen als *La Grande Jatte* valt de invloed van Japan af te lezen aan de platte kleurvlakken, ook al zijn deze ook opgebouwd uit een groot aantal gekleurde stipjes. In Camille Pissarro's *Traveaux de la ferme* zien we de invloed van Hokusai's manga. Ferretti sneed een interessant probleem aan bij Signac, van wie we niet weten of de Japanse invloed die we in zijn werk herkennen een gevolg is

van zijn nauwgezette bestudering van het werk van Monet, die een fervent verzamelaar was van Japanse prenten en daar verregaand door is beïnvloed, of van het feit dat Signac zelf Japanse prenten bestudeerde.

Kleurrijke prenten uit Edo- en Meiji-periode

Monika Hinkel, senior teaching fellow aan de faculteit kunst en archeologie van de University of London en onderzoeker aan het Japan Research Centre, gaf een interessant overzicht van prenten uit de late Edo- en de Meiji-periode in de collectie van Van Gogh. De Meiji-periode (1868-1912) werd gekenmerkt door het herstel van de keizerlijke macht, maar vooral ook door het proces van modernisering en verwestering, wat zich duidelijk laat aflezen aan de Japanse houtsneden. In diezelfde tijd importeerde Japan aniline kleurstoffen, wat resulteerde in felle tinten geel, groen, paars en rood. Het is opvallend hoeveel van deze latere en soms zeldzame prenten Van Gogh heeft opgenomen in zijn collectie. De aniline kleurstoffen hebben een grote invloed gehad op Van Goghs eigen kleurenpalet.

Verskillende tekenstijlen van Hokusai en Van Gogh

'Waarom maakt iemand schetsen?' was de centrale vraag die Matthi Forrer, senior onderzoeker Japanse collecties van het Museum Volkenkunde in Leiden, aan de orde stelde in zijn lezing over Van Gogh en de Japanse kunst. Het is van belang je daarbij af te vragen wat Van Gogh feitelijk afwist van de manier waarop Japanse prenten werden gemaakt. De Japanse kunstenaars werkten bij de totstandkoming van hun werk nauw samen met kopiisten, houtbloksnijders en uitgevers. Forrer ziet een groot verschil tussen de tekenstijl van Hokusai en die van Van Gogh, zeker als we kijken naar de tekeningen van Hokusai die niet voor houtsneden waren bedoeld. Hokusai gebruikte minder lijnen en streken om een vorm of de natuur aan te duiden of te suggereren, in tegenstelling tot Van Gogh die doorgaans het hele papier vulde.

De reputatie van Japan in het Westen

De afsluitende lezing werd gegeven door Timon Screech, hoogleraar kunst en archeologie aan de University of Londen, over de reputatie van Japan in het Westen tijdens de Meiji-periode. Japan ging er aan het eind van de negentiende eeuw toe over zichzelf te presenteren op wereldtentoonstellingen en werd daarbij niet beperkt door koloniale machten die bepaalden hoe landen zichzelf voor het voetlicht mochten brengen. In het Westen genoten historiestukken het hoogste aanzien, een genre dat Japan niet kende, maar waarop het zich ging toelagen om te kunnen concurreren met westerse landen. Screech gaf een fascinerend overzicht van de manier waarop de Japanners zichzelf modelleerden naar Europese tradities en gewoonten, maar toonde ook Japanse kunstenaars die na een bezoek aan Europa nieuwe stijlen als het impressionisme naar hun hand zetten. De eindconclusie luidde dat Japan en Europa elkaar wederzijds hebben

beïnvloed, en de deskundigen waren het erover eens dat in alle besproken gevallen de westerse kunst zich buitengewoon sterk ontwikkelde en floreerde onder invloed van de Japanse kunst.